

Werelderfgoed

“... op iedere lidstaat rust de verplichting de identificatie, de bescherming, het behoud, het toegankelijk maken en het overdragen aan komende generaties van het op zijn grondgebied liggende [...] cultureel en natuurlijk erfgoed te waarborgen. Hij dient zich daartoe tot het uiterste in te spannen voor zover zijn eigen hulpbronnen dat toelaten en, waar zulks ter zake dienende is, met gebruikmaking van internationale bijstand en samenwerking, welke hij zou kunnen verkrijgen, in het bijzonder op financieel, artistiek, wetenschappelijk en technisch gebied.” (uit: Overeenkomst voor het Werelderfgoed, 1972)

Verspreid over Nederland liggen de sporen van onze gemeenschappelijke geschiedenis. Behalve de bekende monumenten, dorpen en steden omvat dit erfgoed ook archeologische terreinen en cultuurlandschappen. Een klein deel van dit cultuurhistorisch erfgoed kan tot werelderfgoed van 'uitzonderlijke universele betekenis' verklaard worden. Het vertegenwoordigt bijzondere fasen in de ontwikkeling van de menselijke geschiedenis en beschaving, maar toont ons ook uitzonderlijk waardevolle natuurgebieden. Naast de piramides van Gizeh in Egypte, het paleis en de tuinen van Versailles (Frankrijk) en het tempelcomplex van de Borubudur (Indonesië), komen ook de Grand Canyon in de Verenigde Staten en koraalriffen van de Great Barrier Reef (Australië) op de Lijst van het Werelderfgoed voor. Samen met enkele honderden andere monumenten over de hele wereld maken ze er deel van uit.

3 Molencomplex Kinderdijk-Elshout

4 Ir. D.F. Woudagemaal bij Lemmer

Wat houdt die Lijst in? Op welke gronden wordt een monument op de Lijst opgenomen en wat zijn daarvan de gevolgen? Wat zijn de Nederlandse Werelderfgoedmonumenten? De brochure biedt u hierover informatie. Voor het werelderfgoed geldt dat de wereldgemeenschap daar gezamenlijk verantwoordelijkheid voor draagt. De Overeenkomst voor het Werelderfgoed is een instrument voor internationale samenwerking dat het tegelijk mogelijk maakt dat de wereldgemeenschap 'over de schouder' van een land meekijkt naar het beheer van al dat waardevols. In Nederland werken gemeenten, provincies, rijk en particuliere organisaties samen om 'ons' werelderfgoed de zorg en aandacht te geven die het verdient.

De UNESCO, voluit: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (Organisatie van de Verenigde Naties voor Onderwijs, Wetenschappen en Cultuur), is opgericht in 1945 in Londen. Tegenwoordig zetelt de organisatie in Parijs. Net als de Verenigde Naties kwam de UNESCO voort uit de idealen die na de Tweede Wereldoorlog leefden over een duurzame vrede en het opheffen van ongelijkheid, oorlog en armoede. Onderwijs en algemene ontwikkeling werden beschouwd als middelen bij uitstek om die idealen te verwezenlijken, net als kennis van en respect voor andere culturen. Vanuit die overtuiging houdt de UNESCO zich ook bezig met het behoud van het

Cultureel en natuurlijk erfgoed van de wereld. Het bevordert van kennis van cultuurhistorische en natuurlijke waarden was één van de oorspronkelijke doelstellingen van de UNESCO. Men zag ook dat cultureel en natuurlijk erfgoed in de moderne wereld steeds bloot staat aan bedreiging, niet alleen door oorlogen en natuurrampen, maar ook door de bevolkingsgroei en technologische en economische ontwikkelingen. Wil men de geschiedenis van de mensheid kennen dan is ook behoud van haar erfenis noodzakelijk. Toen in 1959 de meer dan 3000 jaar

oude tempels van Aboe Simbel in Egypte moesten wijken voor een stuwmeer, was dat aanleiding tot een internationale reddingsactie. Op initiatief van de UNESCO werden de tempels 'gedemonteerd' en op een veilige plaats herbouwd. Het project leidde tot meer aandacht voor soortgelijke bedreigende situaties in de wereld. Na jaren van voorbereiding kwam in 1972 de

Overeenkomst voor het Werelderfgoed tot stand. Daarin is de zorg voor bescherming en beheer van het cultureel en natuurlijk erfgoed - het geheel van archeologische vindplaatsen, monumenten van kunst en architectuur, historische steden en cultuurlandschappen die van 'uitzonderlijke universele betekenis' zijn - aan de wereldgemeenschap opgedragen. Volgens de Overeenkomst is dit erfgoed onvervangbaar en uniek, en moet het worden beschouwd als eigendom van de hele wereld, al worden de verschillende monumenten natuurlijk beheerd door de afzonderlijke staten. De Commissie voor het Werelderfgoed, waarin 21 landen zitting hebben, is verantwoordelijk voor de uitvoering van het verdrag; het Werelderfgoedcentrum in Parijs ondersteunt het werk van de Commissie. Een belangrijke taak van de Commissie is het opstellen van de

Lijst van het Werelderfgoed. Ieder aangesloten land kan voordrachten voor opname op de Lijst indienen. Opname kan plaatsvinden op grond van één of meerdere criteria. Bij een cultuurmonument moet het bijvoorbeeld gaan om een 'meesterwerk van menselijke creativiteit' zijn, of sprake zijn van een 'uitzonderlijke getuigenis van een culturele traditie', of 'kenmerkend voor een belangrijke periode in de menselijke geschiedenis' zijn. Voor natuurmonumenten gelden vergelijkbare criteria. Maar er komt méér kijken bij de

Selectie en voordracht. Het verdrag verplicht de lidstaten om potentiële werelderfgoederen binnen de eigen grenzen op te sporen. Ieder lidstaat stelt een 'Voorlopige Lijst' op en legt die voor aan de Commissie voor het Werelderfgoed.

In Nederland is de Voorlopige Lijst van archeologische en gebouwde monumenten indertijd vastgesteld door de staatssecretaris van cultuur. Nederland heeft nog geen Voorlopige Lijst van natuurmonumenten ingediend. De Voorlopige Lijsten hebben geen juridische status. Alleen monumenten die voorkomen op de Voorlopige Lijst kunnen worden voorgedragen voor plaatsing op de Lijst van het Werelderfgoed. Aan een voordracht worden een aantal hoge eisen gesteld: het moet enig in zijn soort zijn om geplaatst te worden. Bovendien moet een voordracht goed voorbereid worden met alle betrokkenen in het eigen land: provincies, gemeenten, waterschappen en particulieren. Want wat zijn de

Gevolgen van plaatsing op de Lijst van het Werelderfgoed? Anders dan misschien verwacht levert plaatsing geen geld op. Ieder land is in principe zelf verantwoordelijk voor bescherming en behoud van de eigen monumenten. Voor de meeste aangesloten landen betekent plaatsing op de Lijst vooral een algemene erkenning van het belang van het monument en een verplichting om er goed voor te zorgen en er zoveel mogelijk mensen van te laten profiteren. En, niet in de laatste plaats: het is een teken aan de hele wereld dat men zijn verantwoordelijkheid voor het beheer en behoud van het werelderfgoed kent en neemt. De volgende zes

Nederlandse cultuurmonumenten staan op de Lijst van het Werelderfgoed: het voormalige eiland Schokland, het molencomplex bij Kinderdijk, de Stelling van Amsterdam, het Ir. D. F. Woudagemaal, droogmakerij De Beemster en het Rietveld Schröderhuis. Buiten Europa ligt nog een zevende monument: de historische binnenstad van Willemstad op Curaçao. Behalve het Rietveld Schröderhuis hebben al de in Nederland geplaatste monumenten met elkaar gemeen dat ze verband houden met de (vaak moeizame) verhouding van de bewoners met het water. Andere thema's zijn de Gouden Eeuw en de architectuur van de 'International Movement' uit de periode tussen de beide wereldoorlogen.

7 Fort Amsterdam en de historische bebouwing rondom de St. Annabaai, Curaçao

Feiten en cijfers

Sinds 1972 hebben 162 landen de Overeenkomst voor het Werelderfgoed ondertekend. Daarmee is zij het meest succesvolle UNESCO-verdrag, met inmiddels een groot internationaal prestige. Nederland heeft de Overeenkomst in 1972 ondertekend, maar wachtte met bekrachtiging via de Tweede Kamer tot 1992. Vanaf dat jaar kon Nederland ook voordrachten voor plaatsing op de Lijst van het Werelderfgoed indienen. Inmiddels zijn zes Nederlandse voordrachten gehonoreerd en bestaat de lijst uit 691 monumenten uit 122 landen. De lijst is daarbij als volgt opgebouwd:

Cultureel erfgoed (cultural sites)	530
Natuurlijk erfgoed (natural sites)	138
Cultureel en natuurlijk erfgoed (mixed sites)	23
Totaal	691

De Commissie voor het Werelderfgoed heeft geconstateerd dat de opbouw van de Lijst enigszins uit balans is geraakt. Niet alleen is het culturele erfgoed oververtegenwoordigd ten opzichte van het natuurlijk erfgoed, ook de geografische spreiding van het erfgoed is onevenwichtig. Het overgrote deel hiervan bevindt zich in de Westerse landen. Om meer evenwicht in de Lijst van het Werelderfgoed te bereiken, brengt de Commissie de komende jaren veranderingen in de nominatieprocedure aan. Zij verwacht dat hierdoor meer natuurlijk erfgoed op de Lijst van het Werelderfgoed komt evenals erfgoed uit niet-Westerse lidstaten en lidstaten nog zonder plaatsingen op de Lijst. Voor de uitvoering van de Overeenkomst is ook een fonds in het leven geroepen. Alle lidstaten die de Overeenkomst hebben ondertekend dragen daarin naar rato bij. Het Werelderfgoedfonds biedt minder vermogende landen een kans op financiële ondersteuning voor behoud en beheer van op de Lijst geplaatste monumenten. De draagkracht van het fonds is echter heel beperkt en belooft jaarlijks circa 5 miljoen US dollars. Zo draagt Nederland bijvoorbeeld ong. € 36.000 per jaar bij aan het fonds.

Bescherming en ontwikkeling

Voordat een bouwwerk of gebied voor plaatsing op de Lijst van het Werelderfgoed kan worden voorgedragen, moet eerst de bescherming goed geregeld zijn. Dat kan zijn door het nemen van wettelijke maatregelen. Door het rijk bijvoorbeeld, door het toekennen van de status van 'beschermd monument' op grond van de Monumentenwet. Maar zeker waar het gaat om voordrachten die een gebied beslaan, kan het nodig zijn om een pakket aan beschermende maatregelen te treffen, waarbij ook gemeenten of provincies een onmisbare partij zijn. Daarbij is het niet de opzet om het gebied in zijn huidige vorm te bevroren. Het gebied moet zich kunnen blijven ontwikkelen, echter wel onder de voorwaarde dat de ontwikkeling geen afbreuk doet aan de waarde van het werelderfgoed. Daarbij zal in ieder afzonderlijk geval moeten worden bekeken over wat wel en wat niet aanvaardbaar is of wat juist positieve gevolgen heeft.

Een zelfde gedachte ligt ten grondslag aan de nota Belvedere, die het kabinet in 1999 heeft uitgebracht. Volgens de gebiedgerichte aanpak, die in de nota wordt bepleit, vormen de kwaliteiten, mogelijkheden, kansen en bedreigingen van de cultuurhistorisch waardevolle gebieden de basis voor oplossingen bij ruimtelijke ontwikkelingen. Niet alleen wettelijke maatregelen, maar ook een goede afweging van de verschillende belangen van overheden, bedrijfsleven en particulieren moeten voor de bescherming zorgen.

Ook voor werelderfgoedgebieden kan zo'n aanpak een goede zijn. Bij de bescherming ligt de nadruk dan op het vergroten van het draagvlak bij alle betrokkenen (de verschillende overheden, maar ook bewoners en bedrijven) en het bedenken van oplossingen voor specifieke situaties waarbij recht wordt gedaan aan alle kwaliteiten en belangen. Wettelijke maatregelen zijn daarbij uiteraard ook belangrijk, maar dan meer voor het geval er toch iets mis dreigt te gaan, dan als echte oplossing.

Adressen en telefoonnummers

De volgende instanties zijn in Nederland betrokken bij Werelderfgoedzaken:

Ministerie van OCenW

Directie Cultureel Erfgoed
Postbus 25000, 2700 LZ Zoetermeer
079 - 323 41 70
www.minocw.nl/werelderfgoed

Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek

Postbus 1600, 3800 BP Amersfoort
033 - 422 77 77, www.archis.nl

Rijksdienst voor de Monumentenzorg

Postbus 1001, 3700 BA Zeist
030 - 698 32 11, www.monumentenzorg.nl

Nationale UNESCO Commissie

Postbus 29777, 2502 LT Den Haag
070 - 426 02 63, www.unesco.nl

Websites

Voor meer informatie kunt u ook de websites bezoeken van de, op de Werelderfgoedlijst geplaatste, nederlandse cultuurmonumenten:

- 1 Museum Schokland:** Middelbuurt 3, Ens, 0527-25 13 96, www.beleef-schokland.nl
- 2 Stichting Stelling van Amsterdam:** Veerdijk 32, Wormer, 075-647 45 75, www.stelling-amsterdam.org of www.stelling-van-amsterdam.nl
- 3 Bezoekersmolen Kinderdijk:** Nederwaard 1, Kinderdijk, 078-691 27 55, www.kinderdijk.nl of www.kinderdijk.net
- 4 Ir. D.F. Woudagemaal:** Gemaalweg 7, Lemmer, 058-233 99 30, www.friesewaterschappen.nl
- 5 Infocenter Beemster:** Middenweg 185, Middenbeemster, 0299-62 18 26, www.debeemster.nl of www.beemster.net
- 6 Rietveld Schröderhuis:** Prins Hendriklaan 50, Utrecht, 030-236 23 10, www.centraalmuseum.nl
- 7 Willemstad, Curaçao:** www.willemstad.org

en natuurlijk:

UNESCO-Werelderfgoedcentrum:
www.unesco.org/whc

2 Keelzide Fort bij Vijfhuizen (Stelling van Amsterdam)

Schokland, het voormalige eiland,

nu deel van de Noordoostpolder, is het eerste en enige archeologische Werelderfgoedmonument in Nederland (sinds 1995). Tot in de Middeleeuwen maakte Schokland deel uit van het vasteland, al was de omgeving altijd waterrijk en leefden de bewoners naast en met het water van meren en stromen. Archeologische resten, daterend vanaf de Steentijd tot de Late Middeleeuwen, zijn er de stille getuigen van. Omstreeks 1450 is een groot deel van het toenmalige veenland door het water van het latere IJsselmeer geïsoleerd en ontstond een eiland, dat later Schokland werd genoemd. Het is in de loop der eeuwen steeds kleiner geworden, en al konden bewoners zich er lang handhaven, in 1859 werden de laatste geëvacueerd. In 1942 werd Schokland opnieuw deel

van het vasteland, als deel van de prille Noordoostpolder. Daar is het als een lichte, ruim 4 km lange verhoging in het polderland te zien. In 1996, een jaar na Schokland, is de

Stelling van Amsterdam op

de Lijst geplaatst. Deze 135 km lange door 45 forten versterkte verdedigingsring rond de hoofdstad laat zien dat de Nederlandse natie bereid was om zich, zo nodig, hardnekkig te verdedigen. Bij de tussen 1883 en 1920 aangelegde Stelling speelde de waterhuishouding en de beheersing daarvan een belangrijke rol. Binnen 48 uur kon de Stelling in staat van verdediging worden gebracht door inundaties (terreinen die onder water gezet zijn), die samen met de forten een formidabele hindernis zouden vormen voor iedere aanvallende. Al tijdens de bouw maakten het vliegtuig en de ontwikkeling van vèrdragend geslacht de Stelling overbodig; de forten en de infrastructuur bleven echter liggen, grotendeels in ongeschonden staat. De Stelling is dan ook een uniek monument van defensieve en waterstaatkundige techniek. Een ander, vreedzamer voorbeeld van hoe Nederlanders omgingen met het water is het

Molencomplex van Kinderdijk, dat in 1997 op de Lijst

van het Werelderfgoed kwam te staan. Het is ongetwijfeld de bekendste Nederlandse vertegenwoordiger op de Lijst; van de 19 molens zijn met name de 16 grote poldermolens bij de sluis van Elshout een Nederlands symbool bij uitstek. Het veengebied van de Alblasserwaard werd vanaf de 11de eeuw in cultuur gebracht. Dat betekent vooral: het afvoeren van overtollig water uit het veenpakket naar de omringende rivieren. Daarvoor zijn duizenden sloten gegraven. Door het ontwateren klonk het veen echter steeds verder in, waardoor de bewoners op den duur het water met behulp van windkracht moesten wegwerken. Al in de Middeleeuwen zijn daarvoor windmolens ingezet. Bij een groot-schalige waterstaatkundige operatie verzezen tussen 1738 en 1740 acht molens die de Nederwaard van de Alblasserwaard droogmaakten

en een zelfde aantal voor de bemaling van de Overwaard. Al namen vanaf 1868 stoom- en elektrische gemalen de taken van de molens over, ze draaien nog steeds. De molens en het complex van watergangen en boezems staan model voor de wijze waarop onze voorouders het water hebben weten te beheersen. Dit geldt eveneens voor het

Ir. D.F. Woudagemaal bij

Lemmer, sinds 1998 opgenomen op de Lijst. Het is het grootste stoomgemaal dat ooit ter wereld is gebouwd en moest dienen om samen met een nog te bouwen tweede gemaal en de spuisluizen, de steeds hinderlijker wordende wateroverlast in Friesland tegen te kunnen gaan. Hoofdingenieur D.F. Wouda ontwierp het gemaal dat in 1920 feestelijk is geopend door Koningin Wilhelmina. Met zijn capaciteit van 4000 kubieke meter water per minuut hield het gemaal tezamen met de spuisluizen Friesland jarenlang droog. In 1967 is het tweede, elektrische gemaal bij Stavoren gerealiseerd, dat toen de taken van het Woudagemaal grotendeels overnam. Grotendeels - niet helemaal, want regelmatig komt het Lemster gemaal nog in actie als de capaciteit van het J.C. Hooglandgemaal bij Stavoren tekort dreigt te schieten. Met zijn nog steeds perfect functionerende machinerie en het zakelijke, maar sierlijke gebouw is het Woudagemaal een markant voorbeeld van twintigste-eeuwse industriële techniek en architectuur. Een andere combinatie van functie en vorm, maar dan uit de 17de eeuw, is droogmakerij

De Beemster in Noord-Holland,

ingepolderd tussen 1608 en 1612. Het is in 1999 toegevoegd aan de Lijst van het Werelderfgoed. Bij een 17de-eeuwse droogmakerij denken we in de eerste plaats aan Hollands technisch vernuft en windmolens, maar in het geval van de Beemster is er meer aan de hand. Hoewel het er de initiatiefnemers in de eerste plaats om ging, een bedreigend binnenwater om te zetten in vruchtbare en winstgevende landbouwgrond (7200 hectare), besteden zij ook zorg aan de inrichting

5 17e eeuwse kaart van de Beemster (detail)

van het nieuwe land. Geheel in de geest van de Nederlandse renaissance gingen de uitvoerders, waaronder Jan Adriaensz. Leeghwater, uit van klassieke ideaalbeelden, volgens welke een goede vormgeving samenhangt met een betere samenleving. Opgezet volgens de principes van een oud-Romeinse stad, met een centraal kruispunt van elkaar onder een haakse hoek snijdende wegen en een rechthoekige verkaveling, is de Beemster ook vandaag de dag een opvallend voorbeeld van geplande landinrichting. Beplanting en bebouwing waren eveneens meegenomen in het totaalontwerp. In Nederland werd dit concept nog vaker nagevolgd (Wieringermeer, Noordoostpolder) en ook elders in Europa pasten Nederlanders het toe. De jongste plaatsing op de Lijst is die in 2000 van het

Rietveld Schröderhuis in

Utrecht. Het is een woonhuis in 1924 gebouwd in opdracht van Truus Schröder-Schröder (1889-1985). Mevrouw Schröder is nauw betrokken geweest bij het ontwerp door architect-meubelmaker Gerrit Thomas Rietveld (1888-1964). Gerrit Rietveld maakte deel uit van de in 1917 opgerichte kunstbeweging van De Stijl. De leden van De Stijl gingen uit van abstractie. Het Rietveld Schröderhuis is het enige gebouw dat ooit volgens de architectonische principes van De Stijl is gerealiseerd. Aan de buitenzijde valt het sterk op met zijn architectuur van elkaar snijdende horizontale en verticale vlakken, lijnen en vensters, door het gebruik van de

primaire kleuren rood, geel en blauw en van wit, grijs en zwart. Inwendig heeft het een zeer door-dachte compacte indeling; op de eerste verdieping kunnen de individuele woon- en slaapgedeelten door de beweegbare tussenwanden veranderd worden in één grote ruimte. Rietveld ontwierp samen met de bewoonster ook de inrichting en meubelen. Direct na de bouw trok het Rietveld Schröderhuis al wereldwijd grote aandacht. Het geldt dan ook als één van de belangrijkste bouwwerken uit de Moderne Architectuur en is nu opgesteld als museum. Buiten Europa, maar binnen het Koninkrijk ligt de

Historische binnenstad van Willemstad op Curaçao,

die in 1997 op de Lijst van het Werelderfgoed werd opgenomen.

6 Het Rietveld-Schröderhuis te Utrecht

Willemstad is een getuigenis van 'Nederlands koloniale verleden', maar ook van '350 jaar inter-regionale interactie op sociaal, economisch, cultureel en bestuurlijk gebied', zoals het in de nominatie wordt omschreven. Direct nadat de West-Indische Compagnie in 1634 het eiland Curaçao op Spanje had veroverd, zijn er rond de natuurlijke haven van de Sint Annabaai fortificaties aangelegd. Aan de voet van de muren van Fort Amsterdam is rond 1650 een ommuurd stadje ontworpen, dat later naar Koning-Stadhouder Willem III is vernoemd. Dit oudste deel van Willemstad, Punda ('de Punt') heeft met zijn hoge huizen met puntdaken het karakter van een oud-Hollandse binnenstad. Het plaatselijk klimaat en de wensen van de diverse bevolkingsgroepen leidden in de loop der eeuwen tot allerlei aanpassingen, die dit stadsdeel een geheel eigen sfeer hebben gegeven. Zo zijn er galerijen tegen de huizen aangebouwd als bescherming tegen de zon en in 1817 is bepaald dat het witte pleisterwerk van de huizen gekleurd moest worden als bescherming voor de ogen tegen de weerkaatsing van de zon! Tussen 1700 en het begin van de 20ste eeuw verzezen rond de Sint Annabaai de luxe wijken Pietermaai en Scharloo, en de volkswijk Otrabanda, die samen met Punda het historisch stadshart vormen.

Verdere informatie

Voorlopige Lijst van Nederlands Werelderfgoed. Voordat er voordrachten ingediend kunnen worden moet een lidstaat eerst een Voorlopige Lijst, de zogenaamde Tentative List, opstellen. Nederland deed dit in 1994/1995 en plaatste de volgende cultuurmonumenten:

archeologische monumenten en gebieden:

- Het wierdengebied van Middag-Humsterland (Groningen)
- Het Romeinse fort bij Bunnik-Vechten (Utrecht)
- De prehistorische vindplaatsen in de Gouw en de Groetpolder (Noord-Holland)
- De prehistorische vindplaatsen bij Swifterbant (Flevoland)
- De prehistorische vindplaatsen op donken in het oosten van de Alblasserwaard (Zuid-Holland)
- De resten van de Romeinse stad Forum Hadriani in Voorburg (Zuid-Holland)
- Scheepsresten in het westelijk deel van de Waddenzee

gebouwde monumenten en gebieden:

- De historische binnenstad van Amsterdam
- De Nieuwe Hollandse Waterlinie (Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht, Gelderland en Noord-Brabant)
- De Noordoostpolder
- De Van Nelle-fabriek in Rotterdam
- Het voormalige sanatorium Zonnestraal in Hilversum

Nederland heeft nog geen Voorlopige Lijst opgesteld voor het natuurlijk erfgoed. Wel is er een afspraak tussen de regeringen van Denemarken, Duitsland en Nederland om in de komende jaren gezamenlijk te streven naar nominatie van (delen van) het Waddenzeengebied vanwege de natuur- en cultuurhistorische waarden.

OCenW

Ministerie van Onderwijs
Cultuur en Wetenschappen

Werelderfgoed in Nederland